

Fragmenteista kokonaisuudeksi

Luonnollinen narratiivi ja tekstin tilallinen muoto Monika Fagerholmin
romaanissa *Amerikkalainen tyttö*

Johanna Virtala

Kandidaatintutkielma

Kirjallisuus

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2021

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Johanna Katariina Virtala	
Työn nimi Fragmenteista kokonaisuudeksi - Luonnollinen narratiivi ja tekstin tilallinen muoto Monika Fagerholmin romaanissa <i>Amerikkalainen tyttö</i>	
Oppiaine Kirjallisuus	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Helmikuu 2021	Sivumäärä 24
Tiivistelmä Tässä tutkielmassa tarkastelen Monika Fagerholmin romaanin narratiivin rakentumista luonnollisen narratologian ja tekstin tilallisen muodon näkökulmista. Kohdeteoksen analyysin lisäksi vertailen ja rinnastan valittujen teorianäkökulmien tarjoamia työkaluja fragmentaarisen kertomuksen yhtenäistämässä ja teoksen entiteetin hahmottamisessa. Tutkimukseni esittää, kuinka sekä luonnollinen narratologia että tekstin tilallisuuden teoria korostavat lukijan aktiivista roolia narratiivin yhtenäistämässä ja kertomuksellistamisessa. Teorianäkökulmien soveltaminen pirstaleisen romaanin analyysiin auttaa muodostamaan merkityksellistä ja ymmärrettävää kokonaisuutta, vaikka kerronnan perinteisiä konventioita on kohdeteoksessa venytetty ja rikottu ennakkoluulottomasti.	
Asiasanat Monika Fagerholm, Monika Fludernik, Joseph Frank, luonnollinen narratologia, tekstin tilallinen muoto, narrativisaatio, kokeileva kirjallisuus	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	<i>Amerikkalainen tyttö</i> – merkitysten ja muotojen mysteeri	4
2.1	Fagerholmilainen maailma	4
2.2	”Tapahtui Bule-lammella 1969–2008”	5
3	Teoreettisia työkaluja narratiivin yhtenäistämiseen	8
3.1	Tekstin tilallinen muoto.....	8
3.2	Luonnollinen narratologia ja narrativisaatio	10
4	Tilallisen muodon ja luonnollisen narratologian rinnastuminen <i>Amerikkalaisessa tytössä</i>	13
4.1	”Doris Sandrassa”.....	14
4.2	”Katso äiti, ne ovat tärvelleet minun lauluni”	15
4.3	Metsän liejuisemman laidan talo	16
5	Lopuksi	18
	Lähteet.....	21

1 Johdanto

Tässä tutkielmassa tarkastelen fragmentaarista romaania luonnollisen narratiivin näkökulmasta sekä käsittelen tekstin ja kertomuksen tilallista rakentumista. Tutkimuksen keskiössä on tekstin rakenteen ja kerronnan sirpaleisuus sekä lukijan rooli narratiivin yhtenäistämässä ja kertomuksen kokonaisuuden rakentamisessa. Teoreettisesti pääpaino tutkimuksessani on Monika Fludernikin (1996) esittämissä näkemyksissä luonnollisesta narratologiasta sekä Joseph Frankin (1963) näkemyksissä tekstin tilallisesta rakentumisesta. Tarkastelen kohdetekstiäni molemmista lähtökohdista havainnoiden luonnollisen narratologian ja tekstin tilallisen muodon välisiä suhteita.

Kohdetekstinäni toimii kotimaista nykykirjallisuutta edustava Monika Fagerholmin romaani *Amerikkalainen tyttö* (2004). Alkuperäisteos, *Den amerikanska flickan* (2004), on julkaistu ruotsin kielellä, mutta käytän tutkimuksessani Liisa Ryömän suomentamaa painosta. Fagerholmin romaani leikittelee ennakkoluulottomasti aikarakenteilla, fokalisaatiolla ja intertekstuaalisuudella. Rungas ja monitahoinen kohdeteksti antaa paljon mahdollisuuksia lähestyä ja analysoida teosta eri teoreettisista lähtökohdista, mutta tekstin fragmentaarisen ja kerrostuneen rakenteen johdosta päädyin valitsemaan tutkielmani teoreettiseksi viitekehukseksi jälkiklassisen narratologian ja tekstin tilallisen muodon.

Kohdeteos on sirpaleinen ja monikerroksinen kertomus, jonka yhtenäistäminen jää pitkälti lukijan vastuulle. *Amerikkalaisessa tytössä* mikään kertomuksen osa-alue ei etene perinteisten kertomuksen konventioiden mukaan, vaan läpi teoksen lukijalle sirotellaan häilyviä ja ristiriitaisiakin fragmentteja, jotka hetkittäin kietoutuvat toisiinsa luoden kerronnallisia kokonaisuuksia. Fagerholmin teoksessa tärkeintä ei ole kerronnan kronologisuus tai narratiivin johdonmukainen rakentuminen vaan kerronnan synnyttämät kausaalisuhteet ja ajallisten fragmenttien limittyminen monisyiseksi kokonaisuudeksi. Näistä lähtökohdista muodostuivat keskeisimmät tutkimuskysymykseni: Millä keinoin kertomuksesta rakentuu ymmärrettävä kokonaisuus, jos kerronnan perinteiset konventiot hylätään? Millaisia työkaluja luonnollinen narratologia ja tekstin tilallisuuden tarkasteleminen antavat *Amerikkalaisen tytön* analyysiin? Onko näitä kahta teoreettista lähtökohtaa mielekästä hyödyntää rinnakkain postmodernin romaanin analyysissä?

Fagerholmin palkittua tuotantoa on tutkittu jo aiemmin jonkin verran, mutta edeltävissä tutkimuksissa on keskitytty valtaosin kuoleman symboliikkaan, tyttöyteen ja Fagerholmin teosten postmodernistisuuteen (ks. esim. Helle 2013; Malmio ja Österlund 2016; Malmio 2019). Myös

Amerikkalaisesta työstä löytyy runsaasti ainesta kaikkiin näihin lähtökohtiin, mutta teoksen poikkeuksellisen rakenteen vuoksi on merkityksellistä syventyä tarkemmin myös kertomuksen rakentumisen keinoihin ja Fagerholmin ainutlaatuisen kielelliseen ilmaisuun. Tässä tutkimuksessa en paneudu monitasoisen romaanin juoneen tai henkilöhahmoihin, vaan pidän fokuksen tiukasti kertomuksen rakenteessa.

Tutkimuksen tavoitteena on hahmottaa kohdeteoksen narratiivin rakentumista luonnollisen narratologian ja tekstin tilallisen muodon keinon. Pyrin löytämään tekstin rakenteesta mahdollisia yhtymäkohtia näiden teoreettisten lähestymistapojen näkökulmista tai vaihtoehtoisesti esittämään, miksi näitä kahta teoreettista lähtökohtaa ei ole mielekäästä käyttää rinnakkain narratiivisessa analyysissä. Teoreettisena perustana tutkimukselleni toimivat Monika Fludernikin teos *Towards a Natural Narratology* (1996) sekä Joseph Frankin *The Widening Gyre – Crisis and Mastery in Modern Literature* (1963). Seuraavassa luvussa esittelen pääpiirteittäin kohdeteoksen kerronnallisia ja rakenteellisia piirteitä sekä esitän muutamia havaintoja kohdeteoksen fokalisaatiosta, aikatasoista ja fragmentaarisuudesta. Tämän jälkeen luvussa kolme syvennyn tarkemmin tutkimuksen teoreettisiin näkökulmiin ja niistä kumpuaviin työkaluihin pirstaleisen kertomuksen yhtenäistämässä. Neljännessä luvussa tarkastelen kohdeteosta luonnollisen kertomuksen ja tilallisen muodon viitekehyksissä sekä analysoin tekstin narratiivin ja merkitysten rakentumista näiden teorianäkökulmien pohjalta. Analyysissani pyrin vertailemaan teorioiden soveltuvuutta kohdetekstin tulkitsemiseen sekä etsimään yhtymäkohtia narratiivin ja merkitysten muodostumisessa teorianäkökulman muuttuessa. Metodeina tutkimuksessani käytän kohdetekstin lähilukua ja narratiivista analyysia.

Monika Fludernikin luonnollisella narratologialla ja Joseph Frankin näkemyksellä tekstin tilallisen muodon rakentumisesta on paljon yhteneviä lähtökohtia, vaikka teoriat ovatkin alun perin syntyneet kirjallisuudentutkimuksen eri aikakausilla. Joseph Frank käsitteli tekstin tilallisen muodon merkitystä kirjallisuudentutkimuksessa jo vuonna 1945 *The Sewanee Review* nimisessä julkaisussa, jossa artikkeli ”Spatial Form in Modern Language” ilmestyi ensimmäisen kerran. Fludernik taas nosti luonnollisen narratologian ja kertomuksen kognitiiviset kehykset laajaan keskusteluun vasta 1990-luvulla.

Fludernikin mukaan kerronnallisuus ei varsinaisesti ole itsessään tekstin ominaisuus vaan lukijan siihen liittämä piirre. Hänen näkemyksensä mukaan vasta lukuprosessi, jossa lukija tulkitsee ja kerronnallistaa tekstin, tekee kertomuksesta kertomuksen. (Ks. esim. Fludernik 1996; Kirstinä 2000.) Frankin käsite tekstin tilallisesta muodosta taas viittaa kerronnallisiin keinoihin, jotka rikkovat kertomuksen lineaarista aikakäsitettä ja kausaalisuhteita (Kaakinen 2005, 6–7). Lukijan huomio

kiinnittyy kerronnan kronologisen etenemisen sijaan yksittäisten merkityksellisten fragmenttien välisiin suhteisiin. Jotta teksti on mahdollista nähdä yhtenäisenä narratiivina, joka muodostaa merkityksellisen kokonaisuuden, lukija keskittyy aktiivisesti sovittamaan yhteen erillisiä yksittäisiä fragmentteja rekonstruoiden kerronnallisia kokonaisuuksia ja kausaalisuhteita. Fragmentit voivat olla siroteltuina satunnaisesti läpi koko teoksen, jolloin tekstin lopullinen kokonaiskuva rakentuu vasta lukijan saatua lukukokonaisuus päätökseen. (Frank 1991, 18–20.) Näin ollen sekä Fludernik että Frank korostavat tekstin kokemuksellisuutta ja lukijan roolia kerronnallisuuden muodostumisessa. Tämä yhteneväisyys tarjoaa antoisan lähtökohdan näiden kahden teoreettisen näkökulman rinnakkaiseen soveltamiseen fragmentaarisen romaanin tarkastelussa ja analyysissä. Luonnollinen narratologia ja käsitykset tekstin tilallisesta muodosta antavat työkaluja narratiivin yhtenäistämiseen ja ymmärtämiseen, mutta yhtäläisyyksistään huolimatta niitä ei oman taustatutkimukseni mukaan ole aiemmin laajasti hyödynnetty rinnakkain kirjallisuudentutkimuksessa. Tästä syystä sisällöllisen analyysin lisäksi tutkimus voi olla avartava myös teoreettisen työskentelyn näkökulmasta.

2 Amerikkalainen tyttö – merkitysten ja muotojen mysteeri

”Teksti on horisontaalinen pelkästään paperilla. Heti kun sä rupeat lukemaan, se muuttuu moniulotteiseksi.”

Monika Fagerholm
(Kelola 2020)

2.1 Fagerholmilainen maailma

Monika Fagerholm (s. 1961) kuuluu tunnetuimpien suomenruotsalaisten kirjailijoiden joukkoon. Fagerholmin esikoisteos *Sham* oli novellikokoelma, joka julkaistiin vuonna 1987, mutta varsinainen läpimurto tapahtui vuonna 1994 Fagerholmin esikoisromaanin *Underbara kvinnor vid vatten* (suom. *Ihanat naiset rannalla*) ilmestymisen jälkeen. *Underbara kvinnor vid vatten* oli heti samana vuonna ehdolla Finlandia-palkinnon saajaksi. Esikoisromaaninsa jälkeen Fagerholm on julkaissut tuotantoa tasaiseen tahtiin, ja käännöksiä on myyty ympäri maailman. Kansainvälisen menestyksen lisäksi Fagerholm on saanut myös paljon muuta tunnustusta töistään. Muutamina esimerkkeinä mainittakoon vuoden 2010 Pro Finlandia-kunniamerkki, vuoden 2013 kirjallisuuden valtionpalkinto ja vuoden 2005 August-palkinto. August-palkinnon Fagerholm sai tutkielmani kohdeteoksesta *Amerikkalainen tyttö*. *Amerikkalainen tyttö* (2004) ja sen itsenäinen jatko-osa *Säihkenäyttämö* (*Glitterscenen* 2009) muodostavat yhdessä romaanisarjan ”Säihkenäyttämön loppu”.

Amerikkalainen tyttö on teos, jota on mahdotonta kuvailla yksiselitteisesti. Se on elinvoimainen kertomus ystävydestä, nuoruudesta ja rakkaudesta, mutta samaan aikaan kuvaus epätoivosta, surusta ja kuolemasta. Se on kasvutarina ja murhamysteeri, täynnä sekä iloa että katkeruutta. Kuten johdannossa mainitsin, teos ei ole moniselitteinen pelkästään teemojensa puolesta. *Amerikkalaisesta tytöstä* on lähes mahdotonta löytää ainuttakaan kerronnan osa-aluetta, jossa noudatetaan perinteisiä kertomuksen rakentamisen konventioita. Tapahtuma-aika, kertoja ja fokalisaatio vaihtelevat ajoittain niin nopeasti, että kertomuksen tahdissa pysyminen vaatii lukijalta kohtalaisen terävää havainnointikykyä. Tämä Fagerholmin monissa teoksissa havaittava ominaisuus, ”Fagerholmilaisuus”, on saanut kiitoksen lisäksi myös paljon kritiikkiä. Jo hänen ensimmäisestä julkaisustansa lähtien Fagerholmin teosten ymmärrettävyyttä on kritisoitu. Teoksista keskusteltaessa on usein nostettu esille kysymys siitä, vaatiiko Fagerholmin tekstien ymmärtäminen normaalista poikkeavaa, spesifimpää lukutaitoa. (Malmio ja Österlund 2016, 19.) Tällä voidaan viitata niin

teosten sisällölliseen kuin rakenteelliseenkin muotoutumiseen, mutta tässä tutkimuksessa keskityn pääosin sisällöllisen analyysin sijaan romaanin kertomuksen rakenteelliseen järjestäytymiseen ja merkitysten muotoutumisen keinoihin.

2.2 ”Tapahtui Bule-lammella 1969–2008”

Seuraavaksi esittelen pääpiirteittäin *Amerikkalaisen tytön* kerronnan rakentumista. Fagerholmin teos on teknisesti monin tavoin poikkeuksellinen. Kuten sanottu, *Amerikkalaisen tytön* kerronnan keskiössä ei ole kronologisuus tai johdonmukainen kertomuksen muodostuminen vaan ajalliset fragmentit ja kerronnan synnyttämät kausaalisuhteet. Teoskokonaisuus rakentuu lyhyestä introsta, johon kuuluu kolme lukua, sekä varsinaisesta kertomuksesta, joka on jaettu kahteen osaan. Lukija huomaa teoksen poikkeuksellisen kronologisen rakentumisen jo introa lukiessaan; introssa tiivistetään koko laajan romaanin tapahtumat vain muutama sivuun ennen kuin varsinainen tarina edes ehtii alkaa. Luku on kuitenkin niin tiivis ja pirstaleinen, että lukijan on mahdotonta täysin ymmärtää tapahtumien kulkua. Intron jälkeen alkaa varsinainen kertomus, joka rakentuu kahdesta osasta. Kertomuksen osat on jaettu pääluvuiksi, joista lähes kaikki on nimetty eri henkilöiden ”tarinoiksi”. Osa luvuista jakautuu vielä edelleen alalukuihin. Varsinaisen kehyskertomuksen sisällä kulkee lukuisia sisäiskertomuksia, jotka limittyvät ja sekoittuvat toisiinsa niin ajallisesti kuin paikallisestikin.

Otsikoihin merkityillä ”tarinoilla” tarkoitetaan tietyn henkilö kokemia tapahtumia, jotka nimensä mukaisesti keskittyvät pääosin yhden tai kahden henkilön elämään kerrallaan. Kertomuksen ensimmäisestä osasta löytyvät esimerkiksi luvut nimeltä ”Bengt ja amerikkalainen tyttö (Bengtin tarina)” ja ”Kun kesä sysää luotaan (Sandran ja Doriksen tarina 2)”. Lukujen nimistä huolimatta kertojanäkökulma ei ole näin suoraviivainen. *Amerikkalaisessa tytössä* totuuksia on yhtä monia kuin kertojiakin, mikä tekee kerronnasta väistämättä jossain määrin epäluotettavaa. Lukija ei varsinaisesti kyseenalaista kertojan luotettavuutta, vaan fokaloitujen tarinoiden paikkansapitävyyttä. Tietyt kohtaukset käydään läpi useaan otteeseen, mutta kertojanäkökulman muuttuessa uudelleen kerrotut tapahtumat eivät aina vastaa aiempia versioita. Tämä saa lukijan suhtautumaan skeptisesti lähes kaikkiin kerrottuihin tarinoihin. Voiko tässä romaanissa luottaa oikeastaan keneenkään?

Kerronnan kiintopiste ja fokalisaatio saattavat vaihdella kertomuksen sisällä huolimatta siitä, kenen tarinaa kerrotaan. Kertoja hyppii lukuisten eri tarinoiden välillä vaihdellen fokalisaatiota ja aikatasoja, mikä saa pintapuolisesti jäsennellyltä vaikuttavan kertomuksen muuttumaan katkeilevaksi ja

moniääniseksi. Pääosin kertojaa voidaan pitää intradiegeettisenä eli fiktiivisen maailman sisällä olevana kaikkietävänä hän-kertojana, joka ohjailee tarinankerronnan etenemistä ja näkökulmaa. Aika ajoin kertoja kuitenkin vaihtuu selkeästi minä-kertojaksi, ja toisinaan taas on lähes mahdotonta sanoa, kuka puhuu ja kenelle, kun kertoja vuoroin puhuttelee lukijaa ja vuoroin henkilöihahmoja.

Noina päivinä maailma siis oli nelikulmiossa, nelikulmainen minimaailma. Metsän liejuisemman laidan talon kellarikerroksen allas: tarkenna kuva nyt siihen, viimeisen kerran. [--] Ennen kuin arvaammekaan, muutimme harmaiksi panttereiksi, Oolantilainen. Se oli aika kamalaa, jos asiaa ajatteli. Jos kyse lisäksi oli toisen isästä, ja olisi tarvittu paljon... suojaa... sillä tästä lähtien alkaisi ilmaantua hyvin vaikeita asioita. Niin hullu kuin Oolantilainen olikin, hänessä oli kuitenkin omalaatuista, itsepintaista jäljittelemätöntä voimaa. (Amerikkalainen tyttö [=AT] 268–269.)

Kuten aiemminkin mainittu, tarinat eivät myöskään etene lineaarisesti ajassa, vaan kerronta liikkuu useilla eri aikatasolla samanaikaisesti. Kertomuksessa voidaan hypätä yhden kappaleen ajaksi vuosia eteen- tai taaksepäin ja sitten taas palata takaisin senhetkiseen kehyskertomukseen ilman sen suurempia selityksiä. Tärkeä tehokeino kerronnan ajallisessa limittymisessä onkin toisto ja erityisesti jatkuvasti muuttuvat variaatiot samasta tapahtumasta. Yksittäisiä tilanteita ja tapahtumia esitetään moneen kertaan, mutta usein kuitenkin niin, että vähintään yksi kerronnallinen elementti muuttuu. Muuttujana voi olla näkökulma, yksittäinen sana tai koko tapahtumajärjestys. Tästä esimerkkinä kohta Doriksesta kalliolla: ”Doris Flinkenberg seisoskeli Lore-kalliolla Bule-lammen rannalla (tämä hemmetin hemmetin levottomuus kun Sandra Wärn oli poissa)” (AT 230). Tämän yksittäisen lauseen jälkeen kerronnassa jatketaan kuvaamaan Doriksen ajatusmaailmaa, ja pian tarina poikkeaa keskittymään täysin toisiin henkilöihin ja tapahtumiin useamman sivun ajaksi. Sitten palataan jälleen samaan tilanteeseen:

Niinpä hän nyt seiso tuona kummallisena loppukesän päivänä kummallisen säätilan vallitessa Bule-lammen Lore-kalliolla ja sääli itseään. Tunsin itsensä äkkiä uskomattoman hylätyksi. Yksinäisyys oli laaja kuin autiomaa. [--] Niinpä Doris Flinkenberg seiso hytisemässä Bule-lammen Lore-kalliolla. Keskellä loppukesää. Ylen hiljaista, lämmintä, pilvistä, huokoista. (AT 235–236).

Kyseisessä esimerkissä tilanteeseen palataan kuitenkin verrattain nopeasti. Usein kohta jätetään sikseen ja se saatetaan nostaa uudelleen esille vasta useamman luvun ja monien uusien sisäiskertomuksien jälkeen. Muunteleva toisto vahvistaa entisestään tunnelmaa maailmasta, jossa eri aikatasojen tarinat elävät ja ovat läsnä jatkuvasti. Kun tapahtumat ovat päällekkäisiä, rinnakkaisia ja toisiinsa limittyneitä, eikä kertojan positio ole täysin selvillä, on äärimmäisen hankalaa paikallistaa kerronnalle kiintopistettä, jonka ympärille tapahtumia voisi kronologisesti rakentaa. Vaikka tarinassa tapahtuu näennäisesti paljon takaumia ja ennakoiteja, tuntuu vakavasti otettavan lineaarisen aikajanan puuttuessa näiden termien käyttäminen analyttisessä mielessä epäolennaiselta. *Amerikkalaisen tytön* kertomuksessa merkityksellisintä ei ole se, missä järjestyksessä asiat tapahtuvat

vaan pikemminkin kuinka henkilöhahmot (ja lukija) *kokevat* tapahtumat, ja millaisia kausaalisuhteita tapahtumien välille syntyy. (Ks. esim. Helle 2013.) Tekstin kokemuksellisuuteen palaan luvussa 3 luonnollisen narratologian ja tekstin tilallisen muodon puitteissa.

Ennen kuin syvennyn tekstin kokemuksellisuuteen tarkemmin, kiinnitän vielä huomion tekstin yksittäisiin fragmentteihin, jotka toimivat rakennuspalikoina kokonaisuuden ymmärtämisessä. Sen lisäksi, että kerronta ja kieli on ajoittain ylitsevuotavan runsasta, on se välillä myös äärimmäisen minimalistista. Hengästyttävään, tajunnanvirtaa muistuttavaan kerrontaan tulee seisauksia, kun kappaleet ja virkkeet yllättäen muuttuvat vain yhden tai muutaman sanan mittaisiksi, usein myös jokseenkin irrallisiksi huomioiksi. Tällöin tarina rauhoittuu sekä sisällöllisesti että rakenteellisesti. Rytmityksen vaihdokset pakottavat lukijan pysähtymään ja kiinnittämään huomion yksittäisiin seikkoihin, jotka lukuhetkellä vielä tuntuvat merkityksettömiltä ja irrallisilta.

Musta Lammas Pikku Bombayssa.
Hän makasi kuorsaamassa takahuoneen sohvalla kun he tulivat.
Hän nousi.
Loistavan valkea Jaguar.
Punainen sadetakki. (AT 94)

Lukija ei mitä luultavimminkaan kiinnitä kyseiseen kohtaukseen suurta huomiota lukuhetkellä, muuten kuin ympäröivästä kerronnasta poikkeavan rytmensä vuoksi. Kertomuksen kietoutuessa auki kaikki katkelmassa esiintyvät yksittäiset elementit kuitenkin löytävät paikkansa ja merkityksensä suuremmassa koko teoksen kattavassa mittakaavassa. Yksittäisistä fragmenteista ja etenkin niiden toistuvuudesta syntyy mielenkiintoinen suhde myös tekstin kokemuksellisuuden ja luonnollisen narratologian kannalta. Näihin teorianäkökulmiin palaan tarkemmin luvuissa 3 ja 4.

3 Teoreettisia työkaluja narratiivin yhtenäistämiseen

Ennen yksityiskohtaisempaa kohdeaineiston tarkastelua esittelen tutkimukseni teoreettisia lähtökohtia. Kuten johdannossakin totesin, kohdeteoksen erikoislaatuisen rakenteen vuoksi on mielekäästä tarkastella teoksen narratiivin rakentumista kahden eri teorianäkökulman kautta. Tässä luvussa esittelen pääpiirteittäin teoriaa tekstin tilallisen muodon rakentumisesta ja Monika Fludernikin luonnollisen narratologian käsitettä. Pohdin myös näiden teorianäkökulmien suhdetta toisiinsa sekä niiden asettumista kirjallisuudentutkimuksen kentälle.

3.1 Tekstin tilallinen muoto

“The book is not only an object, but an architectural object; it is constructed, not written.”
(Kestner 1978, 135.)

Tilallisuuden (spatiality) käsitettä on tutkittu ja hyödynnetty filosofisessa ajattelussa ja keskustelussa aina antiikin ajoilta Platonista lähtien. Tieteellisen tutkimuksen kehittyessä tilallisuuden metodologiaa on pohdittu niin luonnontieteissä kuin taiteentutkimuksessakin. (Ks. esim. Kestner 1978.) Tutkittaessa tekstin tilallisuutta, on tärkeää huomioida tilan (physical space) käsitteeseen liittyvät filosofiset, taiteelliset ja tieteelliset näkökulmat ja historialliset lähtökohdat. Tila ja tilallisuus ovat alusta alkaen yhtäaikaisesti vaikuttaneet kaikkiin näihin kolmeen tieteenhaaraan. (Kestner 1978, 13.) Tilan ja tilallisuuden käsitteet eivät siis ole olleet sidottuina vain yhden alan keskusteluihin tai tutkimuksiin vaan luoneet yhteistä tieteiden rajat ylittävää keskustelua. Tilallisuuden ja tekstin tilallisen muodon analyysi myös kirjallisuudentutkimuksessa juontaa juurensa kreikkalais-roomalaisista filosofisista keskusteluista, joissa pohdittiin ajan ja paikan luontoa.

Teoksessaan *The Spatiality of the Novel* (1978) Joseph A. Kestner esittelee romaanin tilallisuuden käsitettä taiteen kahtiajaon kautta: taidemuodot voidaan jakaa temporaalisiin taiteisiin (temporal arts) ja tilallisiin taiteisiin (spatial arts). Temporaalinen taide eli ajassa tapahtuva taide on peruuttamatonta, välittömästi tapahtuvaa ja ohimenevästi havaittavaa taidetta, kuten esimerkiksi musiikin kuuntelu tai runojen lukeminen. Tilallinen taide taas on staattista, katkeamatonta ja jatkuvasti havaittavaa, kuten maalaus- ja veistostaide tai arkkitehtuuri. Tilallisen illuusion käsite ajassa tapahtuvissa taiteissa muodostuu ideasta, jossa temporaalinen taide hyödyntää spatiaalisen taiteen ominaisuuksia, kuten samanaikaisuutta tai syklistyyttä, laajentaakseen alkuperäisiä temporaalisia ominaisuuksiaan.

(Kestner 1978, 9.) Tulen myöhemmin analyysissäni esittämään, kuinka spatiaaliset elementit voivat näin laajentaa merkittävästi myös esimerkiksi romaanin temporaalisuutta.

Keskustelu tekstin ja romaanin tilallisuudesta kirjallisuudentutkimuksessa sai alkusysäyksen jo vuonna 1945, kun tutkija ja professori Joseph Frank julkaisi tekstin tilallista rakentumista käsittelevän esseensä ”Spatial Form in Modern Literature”. Myöhemmin essee julkaistiin uudestaan Frankin teoksessa *The Widening Gyre* (1963) muutamien muiden hänen valikoitujen tekstiensä kanssa. Jo esseen ensijulkaisusta lähtien Frankin teoreettiset lähtökohdat tilallisen muodon hyödyntämisessä kirjallisuudentutkimuksessa ovat kiitoksen lisäksi keränneet myös paljon kritiikkiä. Frankin näkemykset saivat jämäkkääkin vastustusta seuraavina vuosikymmeninä, ja Frank koki aiheelliseksi palata aiheeseen uudestaan vuonna 1991 teoksessa *The Idea of Spatial Form*. Alkuperäisen esseän täydentämisen lisäksi Frank vastaa teoksessa muutamainkin keskeisimpiin kritiikkeihin, joita hänen teoriasensa on vuosien saatossa kohdannut. Tässä tutkielmassa esittelen Frankin teoriaa pääosin *The Widening Gyre* -teoksen pohjalta, jonka teoreettisia näkökulmia voi antoisasti soveltaa kohdetekstiini, enkä niinkään perehdy alkuperäisestä artikkelista käytyyn kriittiseen keskusteluun. Kritiikistä on hyvä olla tietoinen, mutta analyysini kannalta ei ole merkittävää syventyä asiaan tässä sen perusteellisemmin.

Frankin essee ”Spatial Form in Modern Literature” esitteli tilallisen muodon konseptia kirjallisuudentutkimuksen viitekehyksessä. Teorian suosio ja sen herättämä kiivas keskustelu yllätti myös Frankin, ja hänen hämmästykseseen teoria vakiinnutti pian asemansa kirjallisuudentutkimuksen kentällä. Tekstin tilallista muotoa on sittemmin pidetty yhtenä merkittävimmistä teorianäkökulmista modernin kirjallisuuden tutkimuksessa. (Ks. esim. Frank 1991.)

Kuten jo aiemmin mainittu, Frankin käsite tekstin tilallisesta muodosta viittaa tekstin kerronnallisiin ja rakenteellisiin ominaisuuksiin, jotka rikkovat narratiivin lineaarista aikakäsitettä ja kausaalisuhteita. ”Spatial Form in Modern Literature” -esseessä käsitellään useita merkittäviä modernistisia teoksia ja kirjailijoita sekä esitetään, kuinka monet modernistiset tekstit on alunperinkin tarkoitettu ensisijaisesti lukijan ymmärrettäviksi ajassa tilallisesti eikä niinkään perinteisenä ajallisena lineaarisena jatkumona. (Frank 1963, 9.) Frank (1991, xi) toteaaakin, ettei moderni kirjallisuus välttämättä usein käy lainkaan järkeen, jos sitä luetaan ja tulkitaan *vain* ajallisesti lineaarisena kokonaisuutena.

Esseessään Frank peilaa teoriaansa vahvasti modernistisen runouden liikkeisiin. Erityisesti 1910-luvun imagistisen runouden uudet esteettiset ja rakenteelliset lähestymistavat kuvallisuuteen ja

kirjalliseen ilmaisuun nousevat keskeiseen roolin Frankin soveltaessa uudenlaista rakenteellista ajattelua myös romaanikirjallisuuteen. Imagistista näkemystä myötäillen Frank (1963, 9) painottaa *kuvan* (image) merkitystä kuvauksellisen jäljennöksen sijaan tunteiden ja ajatusten muodostamana monitahoisena kokonaisuutena, joka esitetään tilallisesti valitussa hetkessä. Tällainen monitahoinen kokonaisuus ei etene diskursiivisesti kieliopillisten sääntöjen mukaan, vaan sen vaikutus perustuu lukijassa heräävään aistilliseen kokemukseen (Frank 1963, 9). Tästä Frank käyttää esimerkkeinä kahden tunnetun imagistin, Ezra Poundin ja T.S. Eliotin, tunnetuimpia töitä. Sekä Pound että Eliot pyrkivät murtamaan lukijan odotuksia runon ”perinteisestä” lineaarisesta jatkumosta ja pakottivat lukijan tarkastelemaan runon elementtejä rinnakkain tilassa sen sijaan, että elementit purkautuisivat ajallisena jatkumona (Frank 1991, 10). Näin lukijan huomio kiinnitetään lineaarisen etenemisen sijaan yksittäisten elementtien välisiin suhteisiin.

Kokonaisuuden hahmottuessa lukija pystyy rekonstruoimaan elementtien välisiä kausaalisuhteita ja sijoittamaan näennäisen irrallisia fragmentteja osaksi runon (tai romaanin) entiteettiä. Modernistisen runouden lisäksi Frank soveltaa teoriaansa laajemmassa mittakaavassa myös 1800- ja 1900-lukujen suuriin romaaneihin, esimerkiksi Gustave Flaubertin *Madame Bovaryyn* (1857) ja James Joycen *Ulyssesseen* (1922), eikä näkökulma ole vanhentunut vielä tänäkään päivän romaaneja tarkasteltaessa. Nykypäivän kokeellisesta kirjallisuudesta löytyy paljon hedelmällistä materiaalia kertomuksen elementtien ajallisten ja tilallisten suhteiden tarkastelemiseen, kun kertomuksen perinteisiä sisällöllisiä ja rakenteellisia ratkaisuja rikotaan ennakkoluulottomasti.

3.2 Luonnollinen narratologia ja narrativisaatio

Monika Fludernikin teoria luonnollisista ja luonnottomista kertomuksista on yksi jälkiklassisen narratologian kulmakiviä. Fludernikin teoria on kokonaisuudessaan erittäin yksityiskohtainen ja monitahoinen, minkä vuoksi sen perusteellinen esitleminen on tämän tutkielman puitteissa haastavaa. Tästä syystä nostan teoriasta esille vain kohdteokseni analyysin ja teorioiden vertailun kannalta oleellisimpia seikkoja.

Klassinen narratologia koki 1980–90-luvuilla murroksen, kun uudet nousevat kirjallisuudentutkimuksen suuntaukset avasivat perinteisen narratologian typologiat ja hierarkiat uudelle keskustelulle. Klassisen narratologian käsitteitä ryhdyttiin kyseenalaistamaan ja reflektimaan uudelleen uusien tutkimussuuntausten valossa. Esimerkiksi jälkistrukturalismi, dekonstruktio sekä postkoloniaalinen ja feministinen teoria herättivät uudenlaista kiinnostusta ja

keskustelua kirjallisuudentutkimuksen kentällä. Moniaineksinen jälkiklassinen narratologia muodosti kriittisen ja refleksiivisen suhteen klassiseen narratologiaan: se testasi klassisen narratologian rajoja sekä muokkasi ja täydensi vanhoja keinoja ja käsitteitä. (Hägg, Lehtimäki ja Steinby 2008, 12–13.)

Niin ikään kognitiotieteen hyödyntäminen kirjallisuudentutkimuksessa nousi keskusteluun klassisen narratologian murroksessa 1980- ja 1990-luvuilla. Tähän tarttui myös itävaltalainen englannin kielen professori Monika Fludernik kognitiivisiin parametreihin perustuvaa narratologista mallia esittelevässä teoksessaan *Towards a 'natural' narratology* (1996). Huomattavan perinpohjaisessa teoksessaan Fludernik kyseenalaistaa klassisen narratologia totuttuja malleja ja osoittaa, kuinka klassista, jokseenkin vakiintunutta kertomuksen teoriaa on vielä mahdollista kehittää kognitiivisesta näkökulmasta (Kirstinä 2000, 101). Monet luonnollisen narratologian keskeiset käsitteet, kuten *kehys* ja *skeema*, juontavat juurensa kognitiivisesta lingvistiikasta (Ks. esim. Kajannes ja Kirstinä 2000), mutta näihin lingvistisiin lähtökohtiin en kuitenkaan syvenny tarkemmin tässä tutkielmassa.

Leena Kirstinä (2000, 105) muotoilee luonnollisen narratologian keskeisen näkemyksen seuraavasti: ”Fludernikin pääväite on, että kertomuksessa keskeinen ei ole juoni, vaan jonkin toimijan ja kokijan tietoisuuden läsnäolo”. Näin ollen narratiivissa ei ole välttämätöntä olla loogista tai kronologista juonta, mutta siinä on oltava antropomorfinen kokija jollain kerronnan tasolla (mp.). Kirstinän (2000, 114) mukaan ”narratiivi on siis tietoisuuden eri tapoja hyväksi käyttäen välittynyt kokemuksellisuus”. Näihin oletusarvoihin nojaten luonnollisen narratologian perustavana lähtökohtana on siis näkemys lukuprosessin olennaisesta merkityksestä kerronnallisuuden muodostumiselle: vasta lukuprosessi tekee kertomuksesta kertomuksen. Kerronnallisuutta ei määritellä suhteessa juoneen tai tarinaan vaan suhteessa kokemuksellisuuteen, eikä kertomuksen tärkein elementti ole kerrottujen tapahtumien ketju vaan niiden emotionaalinen ja arvioiva lataus. (Fludernik 2010, 18–20.) Fludernik esittelee viisi *kognitiivista kehystä* (tai *skeemaa*), jotka liittyvät inhimillisen kokemuksen ja sen kerronnallisen välittämisen näkökulmiin. Nämä kehykset ovat *toiminta*, *kertominen*, *kokeminen*, *näkeminen* ja *reflektointi*. Fludernik (2010, 21) esittää, kuinka luonnollista kertomusta tarkasteltaessa voidaan erottaa toisistaan ei-kokemukselliset kertomukset (toiminnan skeema), henkilökohtaiseen kokemukseen ja epäsuoraan kokemukseen perustuvat kokemukselliset kertomukset (kertomisen ja kokemisen skeema), todistajakertomukset (näkemisen skeema) ja kerronnallinen kommentointi (reflektoinnin skeema). Kokemuksellisen kertomuksen tyypit yhdistävät toisiinsa *kertomisen* ja *kokemisen* skeemat, sillä kertoja on läsnä tapahtumissa, kun taas epäsuoraan kokemukseen perustuvat ei-kokemukselliset kertomukset yhdistävät *toiminnan* skeeman *kertomisen* skeemaan homodiegeettisen kertojan puuttuessa (mp.).

Vaikka Fludernik käsittelee skeemoja pääosin toisistaan erillisinä, tai muutamia yhdistellen, on mielenkiintoista huomata kuinka kaikki nämä viisi skeemaa ovat joiltain osin sovellettavissa kohdeteokseeni *Amerikkalaiseen tyttöön*. Kertojaäänäen ja -näkökulman vaihdellessa myös tekstin kokemuksellisuus saa useita erilaisia vivahteita. *Amerikkalainen tyttö* on lähes esimerkkiteos postmodernistisesta tekstistä, jossa aktiivisesti dekonstruoidaan käsitettä tietoja jakavasta kertojasta, fiktion henkilöistä sekä ajallisuudesta ja paikallisuudesta. Tällainen narratiivi tuottaa tekstin jatkuvaa metamorfoosia (Kirstinä 2000, 121), ja lukijan tehtäväksi jääkin tulkinnan kehyksien määrittäminen tekstin totaliteetin ymmärtämiseksi. Fludernikin skeemoihin palaan luvussa 4 kohdeteoksen tulkinnan puitteissa.

Tästä pääsemme seuraavaan Fludernikin keskeiseen käsitteeseen, *narrativisaatioon* (narrativization). Fludernikin narratiivisaation käsite palautuu Jonathan Cullerin termiin *naturalisaatio* (naturalization) tai *luonnollistaminen*, jolla tarkoitetaan lukemisen aikana oudoksi koetun tekemistä jälleen tunnistettavaksi. Lukija selvittää lukuprosessinsa aikana havaitsemiaan epäjohdonmukaisuuksia ja näin palauttaa tekstiin kirjallisuuden kommunikatiivisen funktion. (Ks. esim. Hatavara, Lehtimäki ja Tammi 2010.) Fludernikin narrativisaatioissa, kertomuksellistamisessa, sovelletaan narrativiteetin kehystä luettavaan tekstiin. Lukijoiden kohdatessa epäyhtenäisiä tekstejä tai ”lukukelvottomia” narratiiveja, he etsivät keinoja palauttaa tekstit kertomuksiksi lajiin kuuluvien merkitsijöiden avulla. Näin narrativisaation prosessi paikallistuu lukemisen dynaamiseen prosessiin, jossa tulkinnallisia toimintoja ja valintoja tehdään. (Kirstinä 2000, 124.) Tämä näkemys palautuu takaisin Fludernikin alkuperäiseen väitteeseen siitä, kuinka vasta lukuprosessi tekee kertomuksesta kertomuksen (ks. johdanto).

4 Tilallisen muodon ja luonnollisen narratologian rinnastuminen

Amerikkalaisessa tytössä

Vaikka yllä esittelemäni teoreettiset lähtökohdat ajoittuvat kirjallisuudentutkimuksen kentällä alun perin monen kymmenen vuoden päähän toisistaan, on mahdotonta olla huomaamatta yhteneviä elementtejä. Molempien teorioiden mukaan lukijalla on merkittävä rooli fragmentaarisen kertomuksen yhtenäistämässä ja kerronnallisen kokonaisuuden muodostamisessa. Sekä Frankin että Fludernikin teorioissa lukijalla ja lukuprosessilla on tärkeä rooli narratiivin rakentumisessa, vaikka käytännössä lukijapositio näyttäytyykin teorioissa eri tavalla. Frankin korostaessa lukijan toiminnallista roolia kerronnallisten fragmenttien yhteensovittamisessa, Fludernik keskittyy lukuprosessin kokemuksellisuuteen narratiivin rakentumisessa. Kummassakaan tapauksessa teksti ei siis välttämättä ole itseisarvoisesti kerronnallinen kokonaisuus, vaan lukija on aktiivisessa roolissa narratiivin yhtenäistämässä. Molemmat teorianäkökulmat näin ollen vaativat lukijalta kognitiivista osallistumista tekstin ymmärtämiseksi kokonaisvaltaisesti. Toinen teorioita yhdistävä piirre on kertomuksen kronologisuuden ja lineaarisen jatkuvuuden merkitysten hylkääminen. Kertomuksellisten fragmenttien kausaalisuhteet ovat kronologista jatkumoa tai vakiinnutettua kertojanäkökulmaa tärkeämpiä kerronnan elementtejä.

Luvussa 2 esittelin pääpiirteittäin *Amerikkalaisen tytön* narratiivin rakenteellisia ominaisuuksia. Tässä luvussa nostan esille muutamia tekstiesimerkkejä, joista voidaan havaita sekä tilallisen muodon teorialle että luonnolliselle narratologialle tyypillisiä piirteitä. Vaikka tietoisesti valitsen yhtäläisyyksiä havainnoivia tekstikatkelmia, ei tarkoitukseni ole esittää, että tekstin tilallinen rakentuminen ja luonnollinen narratologia kulkisivat saumattomasti käsi kädessä. Pikemminkin pyrkimykseni on osoittaa kahden eri ikäisen teorianäkökulman yhtymäkohtia postmodernin kirjallisuuden analyysissa. Erityisen mielenkiintoista on huomata, kuinka Frankin tekstin tilallinen muoto on relevantti teorianäkökulma myös *Amerikkalaisen tytön* kaltaisen kokeilevan kirjallisuuden analyysiin vielä melkein 70 vuotta ensimmäisen tekstin tilallisuutta käsittelevän esseen julkaisun jälkeen.

4.1 ”Doris Sandrassa”

Seuraavaksi palaan kohdetekstini kokemuksellisuuteen ja sen tulkintaan Fludernikin kognitiivisten skeemojen ja tekstin tilallisen rakentumisen kautta. Luvussa 3.2 mainitsin, kuinka *Amerikkalaisen tytön* tiuhaan vaihtuvan kertojanäkökulman johdosta kaikki viisi kognitiivista kehystä ovat sovellettavissa tekstiin teoksen ja kertomuksen vaiheista riippuen. Kognitiivisesta näkökulmasta teoksesta tekee poikkeuksellisen se, kuinka useat skeemat saattavat ajoittain näyttäytyä jopa yhtäaikaisesti. Esimerkiksi seuraavaa katkelmaa voidaan lukea ainakin kolmessa eri kognitiivisessä kehyksessä:

Mutta samaan aikaan Doris Sandrassa sanoi Sandralle: tanssi minun haudallani. Kuinka niin?
Sandra sitoi luistimiensa nauhat istuen kovalla kinoksella ja sitten hän liukui jäälle. Jääprinsessa suurella sähkönäyttämöllä näkymättömän yleisön edessä.
Doris Päivä sanoi TANSSI.
Näytä mitä osaat.
[--]
En voi tanssia sinulle, Doris. Kenkäni ovat liian ahtaat.
(AT 380).

Tekstikatkelmassa limittyvät *kokemisen*, *kertomisen* ja *toiminnan* skeemat. Katkelmassa on yhtäaikaisesti sekä henkilökohtaiseen että epäsuoraan kokemukseen perustuvaa kerrontaa: ”Doris Sandrassa” kommunikoi Sandran kanssa (Sandran näin ollen tilanteen inhimillinen kokija), mutta samaan aikaan tilanne kerrotaan ulkopuolelta käsin (*kertomisen* skeema). Kokonaisuudessaan katkelmassa on toisaalta kyseessä ei-kokemuksellinen kertomus (*toiminnan* skeema), sillä tilannetta tarkastellaan ja raportoidaan myös ekstradiegeettisesti. Vastaavia näkökulman vaihdoksia ja limittymisiä tapahtuu kertomuksen sisällä usein, mikä tekee kunkin hetken inhimillisen kokijan paikallistamisesta kiehtovaa, mutta työlästä, eikä kokijan paikallistaminen ajoittain ole edes täysin mahdollista.

Tarkastellaan samaa katkelmaa myös tilallisen muodon näkökulmasta. Katkelma on tällaisenaankin ymmärrettävä kokonaisuus, mutta kontekstistaan irrotettuna monet merkitykset ja elementtien väliset kausaalisuhteet jäävät lukijalta ymmärtämättä. Läpi teoksen toistuvia yksittäisiä elementtejä ovat esimerkiksi ”sähkenäyttämö” ja Doriksen ja Sandran yhteinen tanssi. Erityinen merkitys on myös kehotuksella ”tanssi minun haudallani”, joka viittaa Doriksen ja Sandran lapsuudessa leikkimään leikkiin amerikkalaisen tytön hautajaisista:

Maailma mininelikumiossa, 5. Amerikkalaisen tytön hautajaiset. Sandra makasi uima-altaan pohjalla, vihreillä kaakeleilla, hän makasi kankaiden päällä, sameanvihreällä duppioni-silkillä yllään sähkövaatteet; ne jotka hän oli ommellut Dorikselle suokuningatarpuvuksi, mutta ne saivat kelvata

nytkin. [--] Mutta nyt pois houreet, sillä jostakin kuului Doriksen kumea ääni: ”Julistan sinut täten kuolleeksi JA ylösnousseksi. Ja siksi meidän tulee tanssia, vihoviimeinen tanssi.” (AT 291-292)

Tekstin tilallisen muodon kannalta erityisen huomionarvoista on se, että kyseiset sanat, teemat ja tapahtumat toistuvat teoksessa niin ennen siteerattua katkelmaa, kuin sen jälkeenkin. Teoksen rikutusta aikarakenteesta kerroin tarkemmin luvussa 2.2. Näin ollen kyseisen katkelman yksittäisiä fragmentteja ei voida vedenpitävästi asettaa paikoilleen suhteessa kertomuksen kokonaisuuteen, ennen kuin koko lukukokemus on saatu päätökseen. Palatakseni Frankin esimerkkeihin imagististen runojen lukemisesta ja kerronnallisten sirpaleiden asettamisesta annettuun kehykseen (ks. Frank 1963), voi *Amerikkalaisen tytön* lukemista verrata teknisesti modernististen runojen lukemiseen. Kuten Frankin esittämien esimerkkirunojen kohdalla myös tämän teoksen kokonaisuuden rakentaminen vaatii lukijan aktiivista osallistumista ja tilallista havainnointikykyä, mutta merkittävästi laajemmassa mittakaavassa.

4.2 ”Katso äiti, ne ovat tärvelleet minun lauluni”

Amerikkalaisen tytön kertomuksessa keskeisessä roolissa ovat intertekstuaalisuus, musiikki ja populaarikulttuuri. Näihin elementteihin en tässä tutkielmassa syvenny sen tarkemmin, mutta haluan nostaa esille yhden tekstin tilallisen muodon ja luonnollisen kertomuksen näkökulmasta mielenkiintoisen intertekstuaalisen viittauksen: ”Katso äiti, ne ovat tärvelleet minun lauluni” (esim. AT 8, 14, 15, 221, 224). Katkelma on vapaa käänös Melanie Safkan kappaleesta ”Look what they have done to my song, ma”. Se on yksi teoksen näkyvimmistä ja toistuvimmista intertekstuaalisista viittauksista, ja sen ympärille kietoutuvat tavalla tai toisella koko teoksen tapahtumat.

Kyseinen fraasi on erityisen merkityksellinen kokemuksellisuuden kannalta, sillä se tuntuu seuraavan jokaista henkilöahmia ja kertojanäkökulmaa vuorotellen: välillä laulu soi radiosta, välillä sitä lauletaan itse ja toisinaan se esiintyy vain osana tarinankerrontaa. Fraasin kokemuksellinen lataus siirtyy kokijalta toiselle; se lähtee liikkeelle amerikkalaisesta työstä, jonka kuoleman jälkeen se juurtuu kaikkialle ympäristöönsä.

Joskus Sandra pukeutui niihin itsekseenkin, kun Doris ei ollut läsnä, kun he eivät leikkineet. Kuljeskeli ja hyräili itsekseen tuota laulua omalla tavallaan, sitä amerikkalaisen tytön laulua. Eddie-laulua. *Katso äiti, mitä ne ovat tehneet minun laululleni. Näyttää siltä että ne ovat tärvelleet sen.* (AT 224.)

Usein myös typografisilla muutoksilla, kuten yllä olevassa katkelmassa, tuodaan esille näkökulman hetkellistä vaihtumista. Kuten edeltävässäkään esimerkissä, myöskään tässä katkelmassa inhimillisen kokijan paikantaminen ei ole yksiselitteistä. Kyseessä on pohjimmiltaan ei-kokemuksellinen kertomuksen katkelma, jota voidaan havainnoida reflektoinnin tai näkemisen skeemojen kautta (ks. Fludernik 2010, 21). Näennäisen kaikkietävä kertoja kommentoi Sandran käyttäytymistä ekstradiegeettisesti, mutta toisaalta katkelmassa on havaittavissa myös intensiivinen kokemuksellinen lataus, kun kertojanäkökulma ja puhuja muuttuvat; kursiivissa olevia lyriikoita voidaan tulkita myös Sandran ääneksi.

Myös tilallisen muodon kannalta kyseisellä fraasilla on suuri merkitys. Yhteen henkilöön ja paikkaan sidottuna lauseen merkitys on ohimenevä, mutta kun lukijalle kertomuksen edetessä selviää sen toistuvuus ja alkuperä, alkaa myös sen merkitys kokonaisuuden kannalta hahmottua. Lause saa erityisen merkityksen koko teoksen tematiikassa ja siitä muodostuu kertomuksen tunnussävelmä. Myös esimerkkikatkelman kokemuksellinen lataus syntyy pääasiallisesti juuri kyseisen fraasin voimasta. Kontekstistaan irrotettuna se erottuu esimerkkikatkelmasta myös typografisesti, mutta laajemmassa mittakaavassa tälle fraasille muodostuu erityinen, koko teoksen läpi kantava status. Kyseinen lainafraasi kietoo yhteen henkilöitä, tapahtumia ja ihmiskohtaloita ja luo kertomuksellisia merkityksiä ensisijaisesti nimenomaan rinnakkain tilassa sen sijaan, että keskeiset merkitykset muotoutuisivat odotetusti kronologisen jatkumon purkautuessa.

4.3 Metsän liejuisemman laidan talo

Kolmantena esimerkkinä nostan esille katkelman, jossa havainnollistuu konkreettisesti kerronnan ajoittainen jaksottaisuus ja fragmenttien kausaalisuhteiden rooli tekstin tilallisessa rakentumisessa. Sivusin aihetta jo luvussa 2.2, mutta teoksen tulkinnan kannalta näen hyödylliseksi palata fragmentteihin vielä hieman tarkemmin.

Talon sisäpuoli.
Sandran huone. Keittiö. Makuuhuone. Salonki. Pieni käytävä.
Vaatehuone.
Uima-allas ilman vettä.
(AT 94.)

Katkelma on luonnollisen narratiivin kannalta haastava, sillä puhujaa ja inhimillistä kokijaa on kerronnallisen niukkuuden vuoksi hankala paikallistaa. Kappaleen muodostuessa vain yksittäisistä

sanoista, se kaipaisi ympärilleen enemmän kerronnallista kontekstia, jotta tarkempi analysoiminen luonnollisen narratologian kautta olisi mielekästä. Tällaisenaan sitä voidaan kuitenkin tulkita esimerkiksi *näkemisen* skeeman kautta; kertomus on kuin todistajalausunto ulkopuolisen kokijan näkökulmasta. (Fludernik 2010, 20–21.) Toisaalta tämänkaltaista kerrontaa voidaan pitää myös auktoriaalisenä aperspektivisminä, jolloin näkökulma ei ole kenessäkään tarinan henkilössä. Tällöin talon sisäpuolen 'näkevä' henkilö on lukija, mutta hän näkee tilat lingvistisen välineen läpi eikä visuaalisena havaintona. (Kirstinä 2000, 116–117.) Kun kerronta lähentelee neutraalia narratiivia, ei esimerkiksi fokalisaatiosta puhuminen ole tässä yhteydessä enää mielekästä ilman tarkempia kontekstitietoja.

Tilallisen muodon näkökulmasta katkelma on huomattavasti helpommin lähestyttävä. Katkelma on lähes runomuotoinen, yksittäisistä kuvista rakentuva kokonaisuus. Jokaisella katkelman elementillä on ympäristöä kuvaavan funktion lisäksi myös yksilöllinen merkitys narratiivin laajemmassa kokonaisuudessa. Lukija pysähtyy tarkastelemaan tekstin välittämiä kuvia ja myöhemmin tunnistaa ne keskeisiksi tapahtumapaikoiksi tulevissa tarinoissa. Liejuisemman laidan talolla, jota katkelmassa kokonaisuudessa kuvataan, ja kyseisillä huoneilla on tärkeä rooli kertomuksen punoutuessa auki. Vasta kun samat huoneet toimivat kerta toisensa jälkeen merkittävien tapahtumien miljöinä, alkavat myös yksittäisten sanojen ja niiden kuvaamien tilojen kausaalisuhteet avautumaan lukijalle.

Frankin tekstin tilallisuuden käsitettä myötäillen voidaan huomioida, kuinka yksittäiset fragmentit asettuvat kyseisessä katkelmassa rinnakkain tilassa sen sijaan, että ne näyttäytyisivät lineaarisesti ajassa. Tällä keinolla lukijalle piirtyy kuvakokonaisuus valitussa hetkessä. Siinä missä yksittäiset sanat limittyvät tilallisesti rinnakkain katkelman sisällä, toimii kyseinen katkelma samankaltaisena fragmenttina kertomuksen kokonaisuuden kehyksessä. Katkelma ja sen merkitykset löytävät paikkansa lukukokemuksen edetessä. Frankin (1963) mukaan pohjimmaisena tavoitteena useimmissa tilallisesti rakentuvissa teoksissa kuitenkin on se, että lukija pystyy lukukokemuksen päättyessä sijoittamaan kaikki yksittäiset fragmentit oikeille paikoilleen kertomuksen kehyksessä. Tämä pitää pääosin paikkansa myös Fagerholmin teoksessa, mutta osa *Amerikkalaisen tytön* kiehtovuutta piilee myös Fagerholmille ominaisissa kertomuksen ”ylijäämäpaloissa”. Loppujen lopuksi kerronnasta muodostuu lukuisia yhtenäisiä tarinoita, joita ei kuitenkaan millään keinoin saa sovitettua yhteen kehukseen. Viimekädessä jää lukijan vastuulle valita, mitkä fragmentit sijoitetaan kerronnalliseen kokonaisuuteen ja mitkä jätetään selittämättömiksi, irrallisiksi tapahtumiksi tai elementeiksi.

5 Lopuksi

Lähdin tutkimuksessani liikkeelle seuraavista lähtökohdista: pyrkimykseni oli tarkastella fragmentaarisen romaanin rakenteellista ja kertomuksellista rakentumista sekä tutkia kuinka sirpaleisesta kertomuksesta syntyy ymmärrettävä kerronnallinen kokonaisuus. Tarkoitukseni oli hyödyntää narratiivin yhtenäistämässä luonnollista narratologiaa ja tekstin tilallista muotoa sekä pohtia näiden teorianäkökulmien soveltuvuutta postmodernin romaanin rinnakkaiseen analyysiin. Teorianäkökulmistani etenkin Fludernikin luonnollinen narratologia on varsin laaja-alainen ja monitahoinen lähtökohta, joten tässä tutkielmassa luonnollisen narratologian näkökulma rajautui vain kognitiivisiin skeemoihin ja kokemuksellisuuteen. Teorian laajempi esittelemine ja hyödyntäminen olisi vaatinut huomattavasti enemmän aikaa ja tilaa.

Tekstin tilallisuuden suhde luonnolliseen narratologiaan muotoutui mielenkiintoiseksi. Valitessani teoreettisia lähtökohtia päädyin näihin kahteen teoriaan niiden osittain samankaltaisten lähtökohtien ja niistä kumpuavan lukijan roolin merkityksen vuoksi. Teorioiden samankaltaisuus osoittautui tarkemmassa tutkimuksessa kuitenkin melko hataraksi, mikä toi oman haasteensa teorioiden rinnakkaiseen soveltamiseen. Kohdetekstin monitahoisuus antoi kuitenkin mahdollisuuksia molempien teorioiden hyödyntämiseen, ja monia yhtymäkohtiakin löytyi. Tärkein huomio tutkielman teoreettisesta tulokulmasta oli kuitenkin se, kuinka molemmat teoriat painottavat kokemuksellisuutta ja lukijan roolia narratiivin yhtenäistämässä, mutta lukijapositio ja lukijan rooli näyttäytyvät silti teorioissa hyvin erilaisina. Kuten esitin luvissa 3 ja 4, Frank painottaa lukijan aktiivisuutta kerronnallisten fragmenttien tilallisessa yhdistämisessä, kun taas Fludernikin teoriassa keskiössä on lukijan tehtävä tekstin kerronnallistamisessa kokemuksellisuuden tulkintojen kautta. Lähtökohtaisesti teorioita on mielenkiintoista hyödyntää rinnakkain vertaillen, mutta käytännössä tulkinnat ja niiden painopisteet kuitenkin muotoutuvat hyvin erilaisiksi teoreettisesta tulokulmasta riippuen. Jos valittua katkelmaa analysoidaan tilallisen muodon näkökulmasta, huomio kiinnittyy tarkemmin pieniin yksityiskohtiin ja kielen luomiin kuviin ennen kuin ryhdytään hahmottamaan tunteiden ja ajatusten muodostamaa monitahoista kokonaisuutta. Luonnollinen narratologia taas keskittyy lähtökohtaisestikin enemmän kerronnan suurempiin linjoihin; kerronnan kautta paikannetaan tekstin inhimillistä kokijaa ja sen myötä rakennetaan tekstin kokemuksellisuutta kokonaisuutta. Kuten yllä esittämistäni esimerkeistä käy ilmi, on tekstin inhimillisen kokijan paikantaminen kohdeteoksessa kuitenkin ajoittain haastavaa. Tämä tekee vedenpitävästä analyysistä liki mahdotonta, mutta toisaalta on mielenkiintoista pohtia tekstiä eri kokijavaihtoehtojen kautta. Kun tekstin inhimillinen kokija ei ole yksiselitteinen, voidaan tulkintoja tehdä useammasta näkökulmasta. Näkökulman vaihdokset

tuottavat kertomukseen uusia sävyjä ja tasoja, jotka yhdistyvät kokonaisuuteen jälleen kerran aiemmista poikkeavilla tavoilla.

Voidaankin siis todeta, että Fagerholmin *Amerikkalainen tyttö* on miltei malliesimerkki teoksesta, joka haastaa lukijansa odotukset narratiivin lineaarisesta jatkumosta ja kertojanäkökulmista niin sisällöllisesti kuin rakenteellisestikin. *Amerikkalaista tyttöä* tutkittaessa uusia tulkintamahdollisuuksia ja tulokulmia kertomukseen paljastuu jokaisella lukukerralla lisää, ja ymmärrys teoksen entiteetistä syvenee vähitellen. Tässä avainroolissa ovat etenkin kertomuksen yksittäiset fragmentit ja niiden asettuminen tilallisesti ajassa, kuten esitin luvussa 4. Kohdeteos on rakennettu kertomuksena sellaiseksi, ettei sen merkityksille ole olemassa vain yhtä oikeaa tulkintaa. Tekstin tilallinen rakentuminen ja luonnollinen narratologia antavat avaimia muutamiin tulkinnallisiin vaihtoehtoihin, ja niitä hyödyntämällä kohdeteoksesta on mahdollista rakentaa jokseenkin looginen kokonaisuus tekstin pirstaleisuudesta huolimatta. Kohdeteoksen erikoisen rakenteellisen ja sisällöllisen muodon kannalta teosta voidaan kuitenkin tulkita lukuisien muidenkin lähtökohtien kautta. Tämän tutkielman puitteissa esille pystyttiin nostamaan vain muutama merkityksellinen elementti varsin monitahoisesta ja -merkityksisestä teoksesta. Käsittelemieni piirteiden lisäksi *Amerikkalaisesta tytöstä* löytyy runsain määrin intertekstuaalisuutta, symboliikkaa ja viittauksia populaarikulttuuriin, puhumattakaan Fagerholmin omintakeisista pienistä kielellisistä tehokeinoista ja kerronnallisista taktiikoista. Ainesta jatkotutkimukseen löytyy siis edelleen niin rakenteellisen kuin sisällöllisenkin analyysin kannalta.

Kohdeteos oli tämän tutkielman puitteissa rakenteeltaan helpommin lähestyttävissä tekstin tilallisen muodon kuin luonnollisen narratologian kautta. Kuten jo aiemmissakin luvuissa mainittu, teoksen plastinen kertojanäkökulma tekee kertomuksen kokemuksellisuuden analysoimisesta luonnollisen narratologian näkökulmasta ajoittain haastavaa. Kun teoksen tarkastelussa hyödynnettiin rinnakkain kahta erilaista teoreettista lähtökohtaa, syntyi mielenkiintoisia huomioita myös teorioiden suhteesta toisiinsa. Tavoitteenani olikin kohdeteoksen sisällöllisen analyysin lisäksi havainnoida luonnollisen narratologian ja tekstin tilallisen rakentumisen vuorovaikutusta. Tästä näkökulmasta tutkimuksesta jäi päällimmäisenä mieleen seuraava huomio: muuntelevalla toistolla ja muilla ajallisilla poikkeamilla, jotka ovat oleellisia elementtejä tekstin tilallisen rakentumisen kannalta, on huomattava merkitys myös kertomuksen kokemuksellisuuden rakentumiseen. Yksittäiset toistuvat fragmentit ja kuvat luovat intensiivistä emotionaalista latausta niin inhimillisen kokijan näkökulmasta, kuin myös tekstin kerronnallistumisen kannalta. Henkilöityessään eri kertojanäkökulmiin yksittäiset fragmentit merkityksellistyvät ja muovautuvat osaksi kokemuksellista narratiivia. Näin ollen syntyy

rakenteellinen ja merkityksellinen yhteys myös luonnollisen narratologian ja tekstin tilallisen muodon välille.

Yhteenvetona voidaan sanoa tutkimuksen olleen antoisa sekä analyttisesti että teoreettisesti. Kahteen eri teorianäkökulmaan nojaten onnistuttiin esittämään tulkintoja fragmentaarisen tekstin rakenteellisesta ja merkityksellisestä muodostumisesta, sekä antamaan välineitä sirpaleisen narratiivin yhtenäistämiseen. Vaikka teoreettiset lähtökohdat olivatkin loppujen lopuksi toisistaan melko poikkeavia, onnistuttiin analyysin kautta kuitenkin osoittamaan myös teorioita yhdistäviä tekijöitä kertomuksen merkityksien rakentumisen kannalta. Kohdeteoksen monitahoisuus toi oman haasteensa tutkimukseen, mutta laaja materiaali avaa myös paljon mielenkiintoisia mahdollisuuksia jatkotutkimuksiin.

Lähteet

- Fagerholm, Monika. 2004. *Amerikkalainen tyttö* [=AT]. Suom. Liisa Ryömä. Helsinki: Teos.
- Fludernik, Monika. 1996. *Towards a 'Natural' Narratology*. Lontoo: Routledge.
- Fludernik, Monika. 2010. ”Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit.” Teoksessa *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset: jälkiklassisen narratologian suuntia*, toimittajat Mari Hatavara, Markku Lehtimäki ja Pekka Tammi, 17–43. Helsinki: Gaudeamus.
- Frank, Joseph. 1963. *The Widening Gyre: Crisis and Mastery in Modern Literature*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Frank, Joseph. 1991. *The Idea of Spatial Form*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Hatavara, Mari, Markku Lehtimäki ja Pekka Tammi, toim. 2010. *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset: jälkiklassisen narratologian suuntia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helle, Anna. 2013. ”Tulkinnallinen horjuvuus ja affektit: Kuolema Monika Fagerholmin Amerikkalaisessa tytössä ja Sähkenäyttämössä”. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, nro 1 (maaliskuuta), 5–22. <https://doi.org/10.30665/av.74895>
- Hägg, Samuli, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby, toim. 2009. *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaakinen, Kaisa. 2005. ”Ajan sisäkkäiset tilat. Arkkitehtuuri, valokuva ja menneisyyden esittäminen W. G. Sebaldin romaanissa Austerlitz.” Pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19554/ajansisa.pdf>
- Kajannes, Katriina ja Leena Kirstinä, toim. 2000. *Kirjallisuus, kieli ja kognitio*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kelola, Kati. 2020. ”Monika Fagerholmin kaleidoskooppinen maailma”. *Apu*, 15.2.2020. <https://www.apu.fi/artikkelit/monika-fagerholmin-kaleidoskooppinen-maailma>
- Kirstinä, Leena. 2000. ”Kohti ’luonnollista’ narratologiaa.” Teoksessa *Kirjallisuus, kieli ja kognitio*, toimittajat Katriina Kajannes ja Leena Kirstinä, 101–132. Helsinki: Yliopistopaino.
- Malmio, Kristina ja Mia Österlund, toim. 2016. *Novel Districts. Critical Readings of Monika Fagerholm*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Malmio, Kristina. 2019. ”Vanhat ja uudet leikit: Postmodernismi ja sen ”yli” kirjoittaminen 2000-luvun suomenruotsalaisissa romaaneissa.” Teoksessa *Muistikirja ja matkalaukku. Muotoja ja merkityksiä 2000-luvun suomalaisessa romaanissa*, toimittajat Elina Arminen ja Markku Lehtimäki, 177–210. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.